deze vrouw „Mad. du Noyer, qui fait la Quintessence des Nouvelles à la Haye."

Haar dochter Pimpette zou volgens den Schr. een liefdesverhouding hebben gehad met den nog geen twintigjarigen page François Arouet, meer bekend onder den naam van Voltaire, tengevolge waarvan de jonge man naar Frankrijk zou zijn teruggestuurd.

Van Moerkerken geeft ook een aanwijzing van den Koepel van Descartes in de Maliebaan. Van dezen Koepel berust een teekening in den atlas van de stad, maar de juiste plaats en verdere bijzonderheden van het gebouwtje zijn niet meer bekend.

Op vasteren bodem staan we met een paar herbergen, door den schrijver genoemd. De Drie Roskammen, waarvan de ligging niet nader wordt aangeduid, was blijkens de registers van transport en plechten 1590—1786 „een huis met stallinge" op het Jansveld achter het Vleeschhuis, nog is de gevelsteen aanwezig. De herberg Het Witte Paard op de Paardenmarkt lag volgens dezelfde bron van 1720 aan de Oostzijde van het Vreeburg „daar het witte paard uythangd sijnde van ouds geapproprieert tot een herberge." C. C. v. d. G.

DE AANLEG VAN DE STRAAT DONKERE GAARD.

Van bijgaande kaartjes is het bovenste gemaakt door overtrekken van een fotocopie van het kadastrale minuutplan van 1822. Men ziet er een zeer groot perceel op, dat grenst aan Domplein, Wed en Donkeren Gaard en met een uitlooper reikt tot aan de Servetstraat. Dit is de ruimte van het Bisschopshof. De eigenlijke bisschoppelijke woning stond tot 1805 op den hoek van Donkeren Gaard en Wed. Vóór de Hervorming besloeg het Bisschopshof in ruimeren zin bijna het gansche huizenblok, behalve dat het ongeveer volgens de stippellijn moet zijn teruggesprongen vóór en naast de toen bestaande Oudmunsterkerk. Aan noord- en noordwestzijde stonden verschillende huishoudelijke en dienstgebouwen, en blijkbaar was hier ook eenmaal de woning van den bisschop. Calkoen heeft ongetwijfeld gelijk, wanneer hij de verplaatsing van deze in verband brengt met den in 1321 begonnen bouw van den Domtoren.

Buiten het Bisschopshof viel in de Middeleeuwen een rijtje ondiepe perceelen aan den Lichten Gaard, die na de Hervorming achterwaarts uit het Hof vergroot zijn. Er woonden *pellifices, ledersnider, riemsnider,* die blijkbaar een gilde vormden. Men vertaalt *pellifices meestal* door „bontwerkers", en dit zal wel goed zijn mits men „bont" neemt in den Middeleeuwschen zin. In de Middeleeuwen werd nl. het pelswerk onderscheiden in twee groepen: „grauw" en „bont". Onder de oude gilden was het 17e dat van de „grauwwerkers", het 18e dat van de „riemsnijders", waar-

onder de „bontwerkers" begrepen moeten zijn geweest. „Nog in 1371," aldus lezen wij (De Geer, Het oude Trecht, blz. 116), „was he riemsnijdersgild gevestigd „aan des bisschops winterhuis"." Dat winterhuis, in 1081 juist voltooid (Okb. St. Utr. nr. 243) stond dus achter de kleine perceelen aan den Lichten Gaard.

Op de kaart ziet men ook het kleine huizenblokje tusschen Donkeren Gaard en Oude Gracht. Het kapittel van Oudmunster had hier tinsen uit die herinnerden aan den vroegeren eigendom van de huizen.

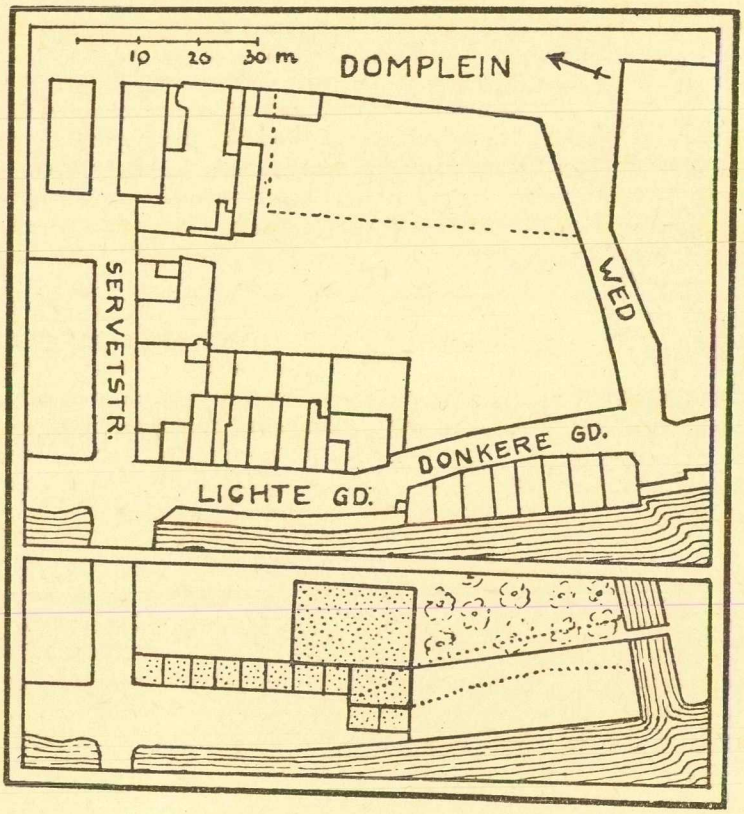

Zeer belangrijk voor de kennis van oudere toestanden is het stuk Okb. St. Utr. nr. 932 uit het jaar 1238. De elect-bisschop schenkt hierin aan het kapittel van Oudmunster: *omnem terram que a cameris pellificum* (uitgevallen: *et?*) *a fine coquine nostre est, que est nune et apparet extra pomerium nostrum et extenditur usque ad aquam fossati Novi et usque ad pontem proximum alterius fossati et que interiacet terminis antedictis.* Vertaald: allen grond die ligt vanaf de bontwerkerskamers (en?) vanaf het eind

van onze keuken; die nu ligt en zich vertoont buiten onzen boomgaard en zich uitstrekt tot aan het water van de Nieuwe Gracht en tot de dichtstbijzijnde brug van de andere gracht en die tusschen voornoemde grenzen ligt.

Het hier geschonken terrein is zonder twijfel dat van het huizenblokje aan de Oude Gracht (in de oorkonde „Nieuwe Gracht") met allicht nog iets er langs aan de landzijde. Aan dien kant vond men nog niet de straat Donkere Gaard en daarachter de bisschoppelijke woning, doch in plaats van beide 's bisschops boomgaard. De beschrijving der korte zijden gaf moeilijkheden, maar ik meen deze in hoofdzaak te hebben kunnen oplossen. Ik verwijs naar de reconstructie op het onderste kaartje. Natuurlijk kunnen allerlei details wel heel anders zijn geweest dan men ze daar ziet voorgesteld.

Het bisschoppelijk winterhuis is gedacht bij het zuideind van den Lichten Gaard, met de keuken westelijk naast zijn eigen zuideinde, terwijl „bontwerkerskamers" (d.w.z. huisjes, éénkamerwoningen) zijn geteekend ook tegen de keuken, waar ze dicht aan de gracht komen. Zoo kon het stukje grond beginnen aan de bontwerkerskamers en aan de keuken. De „andere gracht" moet ter plaatse van het Wed zijn geweest. Vanuit den zuidwesthoek van den boomgaard voerde de „dichtstbijzijnde" brug naar den overkant. Blijkbaar waren er over die gracht nóg een of meer bruggen, maar daar hebben wij voor de hier behandelde zaak niet mee te maken.

Het kapittel van Oudmunster heeft het ontvangen stuk spoedig in erven verdeeld en bebouwd. Immers, nadat er in 1253 een groote brand was geweest, gaf de bisschop aan het kapittel verlof, om de door zijn voorgangers geschonken en thans verbrande *areas versus curiam pomerii nostri sitas* weer te bebouwen (Okb. St. Utr. nr. 1297). Welke die „naar den hof van onzen boomgaard toe gelegen huisplaatsen" zijn, is duidelijk, al is de uitdrukkingswijze vreemd.

In een stuk van 1287 (Brom, Regesten nr. 2187) spreekt het kapittel van *superiorem medietatem aree nostre site super fossatum inter domum domini episcopi et Bruningi.* Vertaald: de bovenste (d.i. stroomopwaartsche) helft van onze huisplaats, gelegen „op" de gracht tusschen het huis van den heer bisschop en (dat) van Bruning.

Wij kunnen dit slechts zóó opvatten, dat het noordelijkste huis op het terrein van Oudmunster wordt bedoeld, hetwelk stond tegen het Bisschopshof en meer in 't bijzonder tegen de bisschoppelijke keuken. (Het kaartje geeft den indruk, dat de hoeken juist elkaar raakten, maar dit hoort tot de details welke anders kunnen zijn geweest). Er was nog altijd geen doorgang Lichte Gaard-Donkere Gaard. De kade welke den eersten naam zou dragen, liep zuidwaarts dood; ter plaatse van den Donkeren Gaard was een noordwaarts doodloopend, niet-openbaar pad langs de erven aan de gracht.

Doch in 1323 werd de eerste steen gelegd van een huis *in area... sita... in opposito domus hyemalis episcopi Traiectensis.* Ook heet het: Acta... *in communi platea inter domum domini episcopi predictam et aream novi operis* (Arch. Oudmunster, charters nr. 441.) Vertaald op het erf,..... gelegen tegenover het winterhuis van den bisschop van Utrecht. En: Gedaan..... op de gemeene straat tusschen voornoemd huis van den bisschop en de huisplaats van het nieuwe bouwwerk.

Weer dringt een zeer bepaalde verklaring zich op. — Het noordelijkste huis aan het water werd in steen gebouwd. Doch de bisschoppelijke keuken was weg, — afgebroken met een paar van de bontwerkerskamers, en van het nieuwe huis keek men thans onmiddellijk tegen het winterhuis aan. Tusschen beide was een openbare straat gemaakt, die zuidwaarts doorgetrokken was tot aan de straat welke (naar elders blijkt) reeds eerder in de plaats van de „andere gracht" was gekomen. Misschien was deze doorbraak pas kort tevoren geschied in verband met de vestiging van het bisschopshuis op de bekende plaats; ze schiep een doorgang aan de oostzijde van de Oude Gracht. Dat de nieuwe straat tusschen het Bisschopshof en de huizen van Oudmunster Gaard kwam te heeten, is niet verwonderlijk. en het „Donkere" evenmin. De naam Lichte Gaard daarentegen is ontstaan door uitbreiding eener- en onderscheiding anderzijds, zonder dat hij herinnert aan een vroegeren gaard ter plaatse.

J. PRAKKEN.

HESSENWEGEN.

Oude wegen zijn er vele tussen het IJselmeer en de Duitse grens. Verschillende daarvan zijn inderdaad „oud" en worden niet meer gebruikt. Evenmin bewoont men nog de burchten, die schuilden onder het geboomte en terecht de naam „Schuylenburgh" kregen. En toch waren zij eenmaal geduchte wachters om het verkeer op de wegen te beveiligen.

Vier, vijf eeuwen geleden waren die wegen en burchten nog in volle glorie. Ver over de Duitse grens begonnen de Hessenwegen en reikten tot in Utrecht. Witgehuifde karren kwamen er over, voerlui in wijde, blauwe kielen gingen er naast, het klare geluid der haambellen rinkelde door de schemering der bossen. Soms waren het ezelskaravanen, door Duitsers, meestal Hessen, begeleid; dan weer trokken hoogwielige karren met zware, van koper rinkelende paarden bespannen over de mulle zandwegen. Bewoners van Hessen, Rijnland en Westfalen trachtten door handel hun armelijk bestaan te verlichten en voerden stroohoeden, glazen voorwerpen, aardewerk, potten en pannen, vooral uit Keulen en Stadlohn. naar Nederland, waar ze eeuwenlang welkome gasten waren.